

UDK: 415.61=29 (045)

Dilshoda IBRAXIMOVA,

Qashqadaryo VPyMO MM "Tillarni o'qitish metodikasi" kafedrası v/b dotsenti

E-mail: dilshodaxonibraximova69@mail.ru

Qarshi DU f.f.d.prof. X.Jabborov taqrizi ostida

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI ANTROPONIMIK BIRLIKLARINING LISONIY VA NUTQIY VAZIFALARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada til tizimining har qanday sathiga oid birliklar nutqiy faoliyat jarayonida, ya'ni insonning yaratuvchanlik qobiliyatini faollashuvida hosil bo'lishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Muloqot, ishtirok, antroponimik birlik, kommunikativ faoliyat, fikriy izchillik, yaratuvchanlik qobiliyati, kommunikativ imkoniyat.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ И РЕЧЕВЫЕ ФУНКЦИИ АНТРОПОНИМИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ АНГЛИЙСКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ

Аннотация

В данной статье описано формирование единиц любого уровня языковой системы в процессе речевой деятельности, то есть при активизации творческих способностей человека.

Ключевые слова: Общение, участие, антропонимическая единица, коммуникативная деятельность, интеллектуальная состоятельность, творческая способность, коммуникативная возможность.

LINGUISTIC AND SPEECH FUNCTIONS OF ANTHROPONYMIC UNITS OF THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Annotation

This article describes the formation of units of any level of the language system in the process of speech activity, that is, in the activation of human creativity.

Key words: Communication, participation, anthroponymic unit, communicative activity, intellectual consistency, creative ability, communicative opportunity.

Kirish. Til tizimining har qanday sathiga oid birliklar nutqiy faoliyat jarayonida, ya'ni insonning yaratuvchanlik qobiliyatini faollashuvida hosil bo'ladi. Nominatsiyani faoliyat mezonini asosida talqin qilish g'oyasi tilni ko'p vazifali faoliyat sifatida tadqiq qilish tashabbusi bilan chiqqan Praga lingvistik maktabi a'zolari tomonidan ilgari surilgan edi. Unga ko'ra, "Inson ichki va tashqi, real va mavhum holatlardagi borliqni tarkibiy qismlarga ajratishda nominativ faoliyatga tayaniladi. Mazkur faoliyat natijalari esa tilning markaziy birligi va asosiy nominativ funksiyasini namoyon etadigan so'zlarda mujassamdir".

Darhaqiqat, nominantlar borliqdagi narsa va hodisalarni atash barobarida borliqni kategorial belgilarga ko'ra tasniflash, kommunikativ faoliyat uchun zamin yaratuvchi sintaktik-semantik imkoniyatlarni yaratuvchi lingvokognitiv vositalarni vujudga keltirishi bilan xarakterlanadi. M.V. Nikitinning qayd etishicha, "ushbu jarayon moddiy va nomoddiyliklarni ism guruhida, belgi, miqdor, harakat va holatlarni esa belgilar guruhida tasnifiy idrok etish va narsalarni belgilar, belgilarni esa narsalar vositasida anglash imkonini yaratadigan mexanizmni vujudga keltirish bilan bog'liq maishiy falsafaga asoslanadi".

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. D. Katsnelson ushbu uzviylikka bevosita va bilvosita nomlashga asoslanuvchi yadro va periferik munosabat nuqtai nazaridan baho beradi. Unga ko'ra, bevosita nomlash so'zning ekstension tatbiqiga asoslanadi va bunda fikriy izchillik bevosita narsalar va tushunchalarga yo'naltirganligi xarakterlanadi. Bilvosita nomlashda esa so'z o'zining intension tatbiqiga ega bo'ladi va bunda fikriy izchillik bevosita narsaga emas, balki uning mohiyatini taqozo etuvchi belgilarga yo'naltiriladi.

Har ikkala holatda nomlash o'z ibtidosiga "nomlovchi subyekt (nominator), nomlanuvchi obyekt (nominat) va nom (nominant)" kabi ishtirokchilarga asoslanuvchi subyektiv faollik orqali ega bo'ladi. Mazkur faoliyat ijtimoiy qiymat kasb etishi esa insonning o'z taassurotini boshqalar bilan bo'lishish istagi va ehtiyoji tufayli adresat hisobiga kengayishi, ya'ni "nomning muloqot ishtirokchilari bo'lgan nominator va adresatlar uchun umumiy proyeksiya (ifodalash hamda tinglab tushunish) vositasi sifatida xizmat qilishi" orqali yuz beradi.

Nominatsiya bevosita fikrlashdan emas, balki borliqni kuzatish, ular ustida muayyan ruhiy amaliyotlar bajarish orqali obyekt haqida ma'lumot olish, bilim jamg'arishdan boshlanadi. Shu xususiyatiga ko'ra nominatsiya tashqi va ichki faolliklar uzviylikda yuzaga keladigan "ehtiyot, harakat, motiv, maqsad" kabilar izchilligida voqelanuvchi faoliyatni taqozo etadi.

Har bir leksik birlik, jumladan, shaxs nomlarining tabiatini bilish uchun uning nominativ xususiyatlaridan tashqari, kommunikativ imkoniyatlarini o'rganish ham zarur bo'ladi. Shaxs nomlari "faoliyat materiali yoki vositasi" sifatida o'rganilganda, ko'plab yashirin jihatlari ko'zga tashlanishi bilan bir qatorda, uning matn tarkibida boshqa til birliklari bilan munosabatga kirishuvdan hosil bo'luvchi kommunikativ-pragmatik xususiyatlari ham aniqlanadi.

V.I. Suprun qayd etganidek, ...onomastik birliklar nutq faoliyatida nutq subyekt, obyekt, harakat joyi va boshqalar kabi muhim koordinatalarining belgisini ta'minlaydi. Bu borada onimlar yuqori kommunikativ-pragmatik imkoniyatlarga ega: ularsiz nutqning fatik va vokativ funksiyalarini to'liq amalga oshirishning imkoni yo'q. Shu jumladan tilning asosiy ijtimoiy-madaniy funksiyasini amalga

o'shishda asosiy zalvor atoqli otlar zimmasiga tushadi: ularda har qanday etnolingvistik jamoaga xos milliy lingvistik xususiyatlar o'z aksini topadi.

“Atoqli otlar doirasini ko'p hollarda til sohasiga bog'laydilar. Haqiqatan, shunday nutq vaziyatlarini tasavvur qilish mumkin, unda odamlar biror ismni tilga olmay kun bo'yi yoki soatlab suhbatlashadilar. Demak, ismlar nutqda faqat ehtiyojga, zaruratga ko'ra paydo bo'ladi. Biroq, til – barcha so'zlar va shakllar xotiramizda talab etilmagunga qadar saqlanib turadi. Demak, atoqli otlarga xos xususiyat bunda emas”

O.I.Fonyakova atoqli otlarning funksiyalarini boshqacha baholaydi va ularni ma'no segmentlariga ko'ra guruhlariga ajratadi. Uning fikriga ko'ra, birinchi guruh onomastik nominatsiya maydonidagi funksiyalardir: 1. Lisoniy: Nominativ-differensial, Identifikatsional, Deyktik/ko'rsatish. 2. Nutqiy: Pragmatik, Apellyativ, Aloqa tiklovchi, Murojaat, Fatik. Ikkinchi guruh – atoqli otlarning signifikativ maydondagi funksiyalari: 1. Konseptual. 2. Informativ. 3. Akkumulyativ.

Atoqli otlarning uchinchi guruhi, O.I. Fonyakovaning fikriga ko'ra, konnotatsiya maydonidagi funksiyalardir. Ular ham, nomlash maydonidagi kabi kichik guruhlariga bo'linadi: 1. Lisoniy: Stilistik, Hissiy-baholash, Ijtimoiy-baholash, Hududiy, Madaniy-tarixiy. 2. Nutqiy: 1. Umumiy matn yaratuvchi, Estetik. Shu taxlitda, O.I. Fonyakova atoqli otlarning turdosh otlardan farqini aks ettiruvchi 18 funksiyasini ko'rsatib o'tadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Antroponimik birliklar til belgilarining o'ziga xos turidir. Ular og'zaki va yozma muloqotda, turli matnlarda boshqa barcha til belgilari singari o'ziga xos vazifalarni bajaradi.

R.O.Yakobson kommunikativ akt jarayonini o'rganib, “tilning ikkinchi darajali omillarini ham chuqur o'rganish lozimligini ta'kidlagan edi. Shu nuqtai nazardan R. Yakobson tomonidan ilgari surilgan tilning emotiv (emotsional-ekspressiv), fatik, metalisoniy va estetik funksiyalari”ni o'rganish ham muhim ahamiyat kasb etadi

Ma'lumki, gapirayotgan shaxsning ruhiy holatini, hissiyatini, istaklarini ifodalash orqali til o'zining emotiv vazifasini, aloqaga kirishuv va keyingi mazmundor muloqotga tayyorlanish orqali fatik, axborotni yanada tushunarliroq, ifodalibroq yetkazish uchun tilning turli vositalaridan foydalanish orqali metalisoniy, axborotning estetik anglanishida til tizimining estetik vazifasi amalga oshadi.

A.Qodiriyning “Mehrobdan chayon” romanida keltirilgan ushbu misrani eslatib o'tamiz: “Agar Farhodning Shirin, bo'lsa majnunlarning Laylosi, Nasib o'lmish menga gulshan aro gullarining “Ra'no”si.

Ushbu keltirilgan misrada antroponimik birlikning metalisoniy funksiyasi namoyon bo'lada. “Ra'no” antroponimik birligi gulshandagi barcha gullar ichidagi ra'no guliga tenglashtirilib, aslida muallif haqiqatan gulni ifodalashga uringanmi yoki gulning nomi orqali asar qahramonini nazarda tutganmi degan mulohazaga chorlaydi.

Til belgisi sifatida antroponimik birliklar ma'lum bir mazmunga ega bo'lib, bu mazmun quyidagi komponentlarga ajratilishi mumkin:

a) eng avvalo antroponimik birlik ifodalayotgan predmet yoki denotatning mavjudligi. Agar denotat mavjud bo'lmasa, uning ismi ham bo'lmaydi. Bu komponent o'z mohiyatida axborotni yashirin mujassam etadi;

b) denotatning aniq sinfga mansubligi, ya'ni ismning denotati – inson. Ismning mazmuniga xos ushbu komponent ismning qaysi jins vakiliga xos ekanligi haqidagi axborotni ham mujassam etadi. Bu komponent o'zida yarim yashirin axborotni tashiydi;

v) antroponimik birlik, ya'ni ism, familiya, taxallus, laqabning aniq bir shaxsga tegishliligi;

g) ismning denotat haqida yetkazuvchi axborotning to'liq ekanligi, ya'ni suhbatdoshning aynan kim haqida so'z borayotganligini anglashi.

Har bir antroponim signifikativ vazifani bajaradi. Bu esa universal ijtimoiy komponent – milliy tegishlilikni anglatishdan iborat: ismlar – milliy mulk, ismlar milliy belgilar (John, Ivan, Mamarayim)dir. Xususan, mazmun jihatidan turdosh otga juda yaqin keluvchi, etnonimlarga asoslangan ismlar bu vazifani amalga oshirishda ustunlik qiladi va o'zga til doirasida boshqa elga mansubligi haqidagi axborotni yetkazgan holda “begona” hisoblanadi. Masalan, Qozoqbo'y, O'zbekoyim, O'zbek, Qirg'izbo'y, English, Welsh, Scott, Francis, Judith, Roman.

Tahlil va natijalar. Ingliz tiliga xos antroponimik birlik John butun boshli ingliz xalqini ifodalaydi. Idiomatik birlikka aylangan Jack antroponimi erkak kishini, Gill (Jill) esa ayolni anglatadi. Jack and Gill (Jill) – yigit va qiz yoki erkak va ayol (Every Jack has his Jill – Har kim tengini topadi). (A good Jack makes a good Jill - Yaxshi kishining ishi ham xayrli bo'ladi; (Aqli kishilarning qilgan ishlari noma'qul bo'lmas. Every man Jack – hamma erkaklar. Jack antroponimi, asosan, o'rta asrlarda ommalashgan bo'lib, u Jackin (ilgari Jankin) antroponimining qisqargan shakli hisoblanadi. Jackin (ilgari Jankin) esa John ismining o'zgargan shaklidir. O'rta asrlarda Jack antroponimi shu qadar ommalashganki, natijada ism turdosh so'zga aylanib, tilda erkak jinsiga mansub barcha insonlarni anglatgan.

Ism – inson tarixi hamda tillarning juda ko'p muammolarini hal etuvchi kalit, chunki tilning boshqa biror sohasida “o'z” va “yot” tushunchalari bu qadar kuchli singmagan, unda imkoniyatlar ismning o'ziga xos xususiyatlari bilan shartlangan va hatto yuzaki muloqotda ham til, vaqt, hududiy chegaralarni oshib o'ta oladi. Antroponimik birlik o'ziga xos madaniy-tarixiy indikator bo'lib, u ism egasining qaysi xalq va qaysi madaniyat vakili ekanligini anglatadi. Bu orqali antroponimik birlik o'zining madaniy-xarakterlovchi funksiyasini amalga oshiradi.

Professor A.V. Superanskayaning antroponimik birliklar tashiydigan axborotlarning uch tipini, lisoniy, nutqiy va ensiklopedik kabilarni qayd etganini eslatib o'tgan edik. Ism tashiydigan axborotning doimiy shakli – lisoniy tipdir.

Ismlar mazmuni borasidagi savol nafaqat nazariy ahamiyatga ega bo'lmay, u madaniyatlararo va tillararo aloqalarda ham juda dolzarb hisoblanadi. Atoqli ot tillararo to'siqlarni osongina kesib o'tadi va o'zi mansub bo'lgan til doirasidan tashqarida qo'llanganda ham o'z shaklini saqlashga intiladi. Biroq, qachondir ular mazmunining ma'lum bir elementlari uchun to'siqlarni kesib o'tish qiyin kechadi. O'z mazmunini saqlay olmagan ismlar o'zga til doirasida vazifa bajara olmaydi. Shu o'rinda tushunmaslik muammosi kelib chiqadi. Atoqli otning vazifasi har qanday til doirasida va har qanday vaziyatda nomlash-aniqlashtirish bo'lsada, u juda ko'plab vaziyatlarda milliy til mansubligini saqlab qoladi.

Ismning denotat bilan aloqasini amalga oshiruvchi axborot turi nutqiy axborot hisoblanib, bunda so'zlovchining obyektga nisbatan hissiy munosabati oydinlashadi. Bu nutq vaziyatining ekstralingvistik shartlariga bog'liq bo'lib, shartlarning o'zgarishiga ko'ra axborot hajmi ham o'zgarishi mumkin. Ism ushbu axborot bilan nutqiylashadi.

Murojaat etilgan ma'lum bir ism haqidagi bilimlar, axborotlarning majmui ensiklopedik shakl bo'lib, bunda ushbu ismdan foydalanayotgan til ishtirokchilarining barchasi ushbu bilimlarni egallashlari nazarda tutiladi.

Hech bir shaxs yagona, faqat o'zigagina tegishli ismga ega bo'la olmaydi. Chunki, bir ism takror va takror ko'p shaxslarga berilishi mumkin. Masalan, statistik ma'lumotga ko'ra 2020 yilda Angliya va Uels hududlari kesimida eng ko'p tanlangan ism Muhammad (Muhammad (3710), Mohammed (1615), Mohammad (751) bo'lgan (Buyuk Britaniya Milliy

Statistika tashkilotining Health.Data@ons.gov.uk elektron pochtasidan 2022 yil 30-iyunda yuborilgan ma'lumotidan), O'zbekistonda esa 2021 yilda Muhammadali ismi 28037 nafar o'g'il bolaga, Soliha ismi 28982 nafar qizga, 2022 yil 1 iyul holatiga ko'ra Muhammadali ismi 9567 nafar o'g'il bolaga, Soliha ismi esa 9929 nafar qiz farzandga qo'yilgan (O'zRes. Adliya vazirligining 2022 yildagi 24/8-3/3-325-sonli xatiga ilovasidan). Aniq bir vaziyat chegarasidan tashqarida, yakka tartibda ismlar hech bir aniq shaxsni anglatmaydi va hech qanday funksiyani amalga oshirmaydi: Baxtiyor, Gulnora, Abdurasul, Ivy, Lily, Izabella, Henry, Jack. Til sohiblari tomonidan anglanishi mumkin bo'lgan aniq bir shaxsiga tegishli bo'lmagan ismlarni an'anaviy antroponimlar deyish mumkin. Bunday antroponimlar qo'llanadigan muloqot maydoni toraytirilishi, chegaralanishi kerak, aks holda nutq ishtirokchilari uchun ensiklopedik axborot yetarli bo'lmaydi va ular ism denotatini anglay olmaydilar.

Biroq, shunday antroponimlar ham borki, ular ko'p kishiga tegishli bo'lishi mumkin, biroq shu ko'plik orasidan, eng avvalo, faqat bir kishi bilan uzviy bog'lanadi. Bular keng ommaga tanilgan, tarixda yaxshi yoki yomon iz qoldirgan, dunyo tamadduniga hissa qo'shgan, butun olam yoki ma'lum bir kishilik jamiyati taraqqiyotiga ta'sir qiluvchi kashfiyotlar qilgan mashhur kishilardir (Muhammad s.a.v, Temur, Bobur, George, Isaak, Benjamin). Bunday ismlar maxsus antroponimlar sifatida e'tirof etilishi mumkin. Bu ismlarga ega bo'lgan kishilar soni ko'plikni tashkil etishi tabiiy hol, chunki bu kabi mashhurlar va taniqli shaxslarning ismlari motivatsion xususiyatga ega bo'lib, albatta, ota-ona tomonidan o'z farzandiga tanlanadi. Lekin aytish mumkinki, bunday ismlar eng avvalo o'z sohiblari orasidan aynan o'sha mashhur bir kishi shaxsi bilan uzviy aloqada bo'lib, shunday taniqli shaxs mavjud ekanligi haqidagi axborotni yetkazadi. Masalan, Sohibqiron, Temur yoki Albert, Einstein (Eynshteyn, biroq ingliz tilida talaffuzi Aynsteyn) antroponimlarini eshitganimizdayoq, eng avvalo, bu ismlarning mashhur egalari buyuk sarkarda va mashhur nazariyotchi fizik siymosi ongimizda gavdalanadi va hatto, ismning o'zini ilk bor eshitganimizda uni tanlanishining sababi, omili haqidagi fikrlar suhbat yoki muloqot mavzusiga sabab bo'lishi mumkin. Ism egasi qaysi borada mashhurlikka erishmasin, uning ismi parallel tarzda tanilib boradi. Bu esa taniqli antroponimning onomastikaning boshqa guruhlariga ko'chishiga va hatto turdosh otga aylanishiga olib keladi. Masalan, Bobomurod Omonov jamoa xo'jaligi, S. Rahimov ko'chasi, hooligan (xuligan), sandwich (sendvich).

Klarens Ruk 1899 yilda yozgan "Hooligan Nights" kitobida yozishicha, Londonda o'g'ri va kazzob Patrik Huligan ismli shaxs yashagan. U yomon xulqi bilan shu qadar tanilganki, Huligan antroponimik birligi bezori bolalarga nisbatan qo'llanuvchi "xuligan" turdosh otga aylangan.

Nutq umumiy va ijtimoiy xususiyatga ega bo'lgan tilga nisbatan individual munosabatdagi hodisadir. Nutqning maqsadga yo'naltirilganlik xarakteri suhbatdoshga va tushunilishiga asoslangan. Nutqning maqsadga yo'naltirilganligi ekstralingvistik vaziyatga bog'liq. Til uzusida antroponimlar kommunikativ funksiyani bajaradi.

Insoniy munosabatlarning asosini til belgilari orqali aloqaga, muloqotga kirishuv tashkil qiladi.

So'zlovchi ism referentiga nisbatan ijobiy, salbiy yoki neytral munosabatni bildirish maqsadida antroponim shaklining ma'lum bir variantini tanlaydi. Ismlarsiz insonlar o'rtasida muloqotni amalga oshirish juda qiyin. Muloqot jarayonida biz juda ko'p holatda antroponimik birliklarga tafakkur jarayonimizning ajralmas qismi sifatida murojaat qilamiz: Kecha bu haqida Dilduz bilan jiddiy gaplashib oldim. Bunda til belgisi bo'lgan antroponimik birlik referent funksiyasini amalga oshiradi: u butun bir sinfni emas, aniq bir shaxsni ko'rsatmoqda.

– Shu ayolning ismini eslolmayapman? Kim edi?

– Shohida Uzoqova-ku. Alisher Uzoqovning onasi.

Hozirgi kunga qadar o'zbek madaniyatida saqlanib kelayotgan udumlardan biri, turmush qurgan ayolning o'z turmush o'rtog'ining aka-ukasi va opa-singlisini o'z ismi bilan emas, biror-bir laqab bilan nomlashidir. Laqab ularning oiladagi tug'ilish navbati, kasbi-kori, ko'rinishi, boshqa biror xarakter xususiyatidan kelib chiqqan holatda tanlanadi. Masalan, Kenja, O'qituvchi, Usta, Go'zalxon, Erkajon va h.k.z. Ingliz tilida ayol turmush o'rtog'ining familiyasi bilan nomlanib, nom nominativ, signifikativ, fatik, referent funksiyalarni amalga oshiradi: Mrs.Johnson, Mrs.Blake. Antroponimik birlik fatik funksiyani bajaradi, ya'ni u suhbatdosh bilan muloqotni boshlab olish va keyingi bosqichga o'tishga yo'l ochadi.

– Gavhar, Gavha-a-r, Gavhar deyaapman, menga qara. Menga qara deyaapman.

So'zlovchi adresatning ismini aytish orqali uning eshitayotgan yoki eshitmayotganligini tekshirishga urinadi.

Antroponimik birliklarning eng muhim funksiyalaridan biri bu ekspressiv funksiyadir. Chunki, antroponimik birliklarning ekspressiv funksiyasi so'zlovchi va tinglovchi o'rtasidagi muloqot jarayonida ism egasiga nisbatan munosabatini ifodalaydi. Bu funksiya so'zlovchi tomonidan antroponimik birlikni nutq jarayonida qay tartibda qo'llashiga bog'liq holda amalga oshirilishi kuzatiladi.

O'zbek tilida ismning yetakchi o'ringa o'tkazilishi anglangan va aniq maqsadga yo'naltirilgan tarzda amalga oshiriladi. Chunki rasmiy qo'llash doirasidan chiqmagan holda, komponentlarning ichki almashuvi orqali (ism, sharif, familiya) formal kontekstning nomlash funksiyasida pragmatik aspekt keskin o'zgaradi: bunda so'zlovchi ism egasining shaxsiga nisbatan alohida hurmatini ifodalaydi. Bundan kelib chiqadiki, ilmiy nashrlarda, ma'ruzalarda antroponimik birliklar kompleksi ism, sharif, familiya tartibida tilga olinsa, masalan, To'ra Ergashevich Ibraximov tarzida, ya'ni to'liq va yuqorida ko'rsatilgan tartibda, bunda so'zlovchining antroponim egasi bo'lgan shaxsiga nisbatan alohida hurmatini anglash qiyin emas va ular o'rtasida mumkin bo'lgan shaxsan tanishlik, yaqinlik munosabatlari haqida axborot beradi.

Xulosa va takliflar. Demak, o'zbek tilida antroponimlar o'rning bu kabi almashuvi diskursning pragmatik bo'yqordoligini o'zgartirib yuboradi. Ingliz tilida esa munosabatning bu kabi darajasi kuzatilmaydi, chunki ism yetakchi komponent sifatida saqlanib qoladi. Faqat familiya orqali muloqotni yo'lga qo'yish har ikki tilda ham rasmiylikning keskinlashgan darajasini oshiradi.

Binobarin, vokativ funksiyani bajarayotgan ismni idrok etishda farqlar ancha sezilarli. Rasmiy qolipdagi antroponimik birliklar o'zining fatik funksiyasida so'zlovchining ism egasiga nisbatan hurmatini anglatga ham, suhbatdoshlar o'rtasidagi ijtimoiy masofa saqlanayotganidan darak beradi.

O'zbek tilida nom sifatida rasman qabul qilinmagan va ma'lum bir muloqot diskursida qo'llanayotgan antroponimik birlikning erkalovchi, qisqartirilgan, suyuqchi shakllari so'zlovchining ism egasiga nisbatan iliq munosabatini ifodalaydi (Gulinur, Guli, Gulli, Gulish, Gulijon, Gulijonim). Biroq, ismlarning bu kabi shakllarini qo'llovchilar doirasi chegarali bo'ladi. Bundan tashqari, antroponimik birliklarga xos bo'lgan yana bir ijtimoiy-madaniy xususiyat ular o'z sohiblari bilan birga "o'sib", "o'zgarib" boradi. Insonning yoshi ulg'ayishi, jamiyatda tutgan o'rni, mavqei, kasbi-kori, turmush tarzi o'zgarishi bilan bog'liq holda ismning shakllari o'zgarib boradi. Bolaligida Nur, Nurik, Nurikjon tarzida murojaat etilgan antroponimik birlik o'smirlikda Nuriddin, Nuriddinjon, Nuriddinbek, o'rta yosh va keksalik davriga

kelib Nuriddinboy, Nuriddinchol kabi shakllarga ko'chib boradi.

Muloqot ishtirokchilari yoshi, ijtimoiy doirasiga ko'ra antroponimik birlik shaklining to'g'ri tanlay bilish zarur. Masalan, ulg'ayish yoshiga yetmagan shaxsga nisbatan sharifi bilan murojaat qilish yoki atash noqulay yoki kulguli vaziyatni yuzaga keltirishi mumkin.

Madaniyatning bir belgisi sifatida kishi ismi shaxsning kognitiv maydonida alohida o'rin egallaydi. Qaysi antroponim madaniyatlararo yoki bir madaniyat maydonining muloqot

jarayonidagi ishtirokini baholay bilish qiyin. Antroponimlar strukturasining yetarli darajada egiluvchanligi uning shakllaridan foydalanish imkonini kengaytirish bilan birga, o'z navbatida kognitiv akti amalga oshirishiga omil bo'ladi.

Demak, til sohibining kommunikativ kompetentligi shaxsning antroponimdek nozik vositadan foydalana olishida namoyon bo'ladi. Antroponimlardan "foydalanish qoidasi"ni bilgan kommunikan muloqot jarayonida antroponim shaklini to'g'ri tanlash orqali atrofdagilar bilan o'zaro munosabatini boshqara oladi.

ADABIYOTLAR

1. Резанова З.И. Метафорический фрагмент русской языковой картины мира: идеи, методы, решения // Вестник Томского государственного университета, 2010. – №1 (9). – С.26-43.
2. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики. Учебное пособие. 2-е издание, дополненное и исправленное. – СПб: РГПУ, 2007. – 819 с.
3. Фонякова О.И. Имя собственное в художественном тексте. Уч. пособие. Ред. И.А. Сеина. – Ленинград: Печатно – множительная лаборатория ЛГУ, 1990. – С.16
4. Якобсон Р.О. Лингвистика и поэтика//Структурализм: "за" и "против". – М.:Прогресс, 1975. - С. 197-203
5. Матвеев А.К. Апология имени // Вопросы ономастики. – Екатеринбург // УралГосУн., 2004. – №1. – С.11
6. Суперанская А.В. Терминология и ономастика // Вопросы разработки научно-технической терминологии. – Рига, 1973. – 324 с.
7. Суперанская А.В. Языковые и внеязыковые ассоциации собственных имен // Антропонимика. – М., 1970. – С.7-17.